



## ХЭНТИЙ АЙМАГ ДАХЬ ТӨРИЙН АУДИТЫН ГАЗАР

23119 Хэнтий аймаг, Хэрлэн сум, Сариг баг

Утас: 70-56-21-12, Факс: 70-56-21-12

E-mail: [khentii@audit.gov.mn](mailto:khentii@audit.gov.mn)

2024.07.30

№

694

танай \_\_\_\_\_ -ны № \_\_\_\_\_ -т

ХЭНТИЙ АЙМГИЙН ИРГЭДИЙН  
ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН ЭЭЛЖИТ  
СОНГУУЛЬД ОРОЛЦОХ ХЭНТИЙ  
АЙМГИЙН АРДЧИЛСАН НАМЫН  
ДАРГА Д.АЮУРБУНЬ ТАНАА

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөр хуульд  
заасан шаардлагад нийцсэн талаарх  
дүгнэлт

Төрийн аудитын тухай хуулийн 6 дугаар зүйл, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.5, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн 5.4-т заасан Үндэсний аудитын газрын бүрэн эрхийн хүрээнд 2024 оны Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуульд оролцох Хэнтий аймгийн Ардчилсан намын хорооны сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянаж, дүгнэлт гаргалаа.

### Үүрэг хариуцлагын талаарх мэдээлэл

2024 оны Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуульд оролцох нам, эвсэл болон бие даан нэр дэвшигч нь сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрөө Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль болон Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, "Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, УИХ-аас баталсан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичигт нийцүүлэн боловсруулж, санхүүгийн тодорхой эх үүсвэр шаардсан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлын талаарх тооцоо, судалгааг гарган хуульд заасны дагуу дүгнэлт гаргуулах үүрэг хүлээнэ.

### Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн дүгнэлтийн үндэслэл

Төрийн аудитын байгууллага нь 2024 оны Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуульд оролцох нам, эвсэл болон бие даан нэр дэвшигчийн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийг хянан үзэхдээ Төрийн аудит MNS 6817-1:2020 Төрийн аудит. Тулгуур зарчим, MNS 6817-6:2020 Төрийн аудит. Нийцлийн аудитын зарчим, MNS 6817-8:2020 Төрийн аудит. Нийцлийн аудит стандартыг удирдлага болгон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль болон Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, "Алсын хараа-2050" Монгол

232430721

Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, УИХ-аас баталсан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг, Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн 2024 оны төсвийн хүрээний мэдэгдэл, 2025-2026 оны төсвийн төсөөллийн тухай хууль, холбогдох байгууллагаас авсан тайлан, судалгаа, мэдээллийг тус тус шалгуур болгон авч үзсэн.

### Дүгнэлт

Хэнтий аймгийн Ардчилсан намын хорооны Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 2024 оны ээлжит сонгуульд оролцохоор ирүүлсэн сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрийн зорилт, арга хэмжээ нь Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит сонгуулийн тухай хуулийн 37 дугаар зүйлийн 37.3 дахь хэсэг, Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.3 дахь хэсэг, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан тусгай шаардлагад тус тус нийцсэн байна.

Хэнтий аймгийн Ардчилсан намын хорооны мөрийн хөтөлбөр (21 хуудас)-ийг хавсаргав.

Хувийг: Хэнтий аймгийн Сонгуулийн хороонд.

ДАРГА, ТЭРГҮҮЛЭХ АУДИТОР  Ж.ГАНБААТАР

ХЯНАСАН:  
АУДИТЫН МЕНЕЖЕР  Д.ОЮУНТУЯА

БОЛОВСРУУЛСАН:  
АУДИТОР  Ц.ХАТАНБОЛД

АУДИТОР  Т.АЛТАНШАГАЙ

АЙМАГ, НИЙСЛЭЛ, СУМ, ДҮҮРГИЙН ИРГЭДИЙН  
ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН 2024 ОНЫ ЭЭЛЖИТ СОНГУУЛЬД  
ХЭНТИЙ АЙМГИЙН АРДЧИЛСАН НАМААС ДЭВШҮҮЛЖ БУЙ  
МӨРИЙН ХӨТӨЛБӨР



АРДЧИЛСАН НАМ  
БҮТЭН МОНГОЛ- БҮРЭН АРДЧИЛАЛ  
ЭРЧИМТ ХӨГЖЛИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ



Чингис хот

2024 он



# ХӨТӨЛБӨРИЙН АГУУЛГА

<b>ӨМНӨТГЭЛ</b> .....	4
<b>НЭГ. БҮТЭН МОНГОЛ</b> .....	5
1.1 ХУВИАРАА ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭГЧИД.....	5
1.2 ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРТ АЖИЛЛАГСАД: МАЛЧИД, ТАРИАЛАНЧИД БОЛОН БУСАД.....	5
1.3 БАРИЛГЫН САЛБАРТ АЖИЛЛАГСАД .....	5
1.4 БАТЛАН ХАМГААЛАХ САЛБАРЫН АЛБАН ХААГЧИД.....	5
1.5 ТӨРИЙН АЛБАН ХААГЧИД.....	6
1.6 СОЁЛ, УРЛАГ, СПОРТЫН САЛБАРЫН АЖИЛЛАГСАД.....	6
1.7 ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮН.....	6
1.8 СУРГУУЛИЙН ӨМНӨХ БОЛОВСРОЛЫН НАСНЫ ХҮҮХДҮҮД .....	6
1.9 ЕРӨНХИЙ БОЛОВСРОЛЫН СУРГУУЛИЙН СУРАГЧИД .....	7
1.10 ОЮУТАН, ЗАЛУУЧУУД.....	7
1.11 ЗАЛУУ ГЭР БҮЛ ба ӨРХ ТОЛГОЙЛСОН ЭЦЭГ, ЭХ.....	7
1.12 АХМАДУУД.....	7
1.13 ГАДААДАД СУРЧ, АЖИЛЛАЖ, АМЬДАРЧ БАЙГАА ИРГЭД .....	8
1.14 ОРОН СУУЦ, ГЭР ХОРООЛОЛД АМЬДАРДАГ ИРГЭД.....	8
1.15 АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН САЛБАРТ АЖИЛЛАГСАД .....	8
<b>ХОЁР. СЭРСЭН МОНГОЛ</b> .....	8
2.1 ЦОГЦ БОЛОВСРОЛ.....	8
2.1.1 Боловсролын их шилжилт ба хүртээмж.....	8
2.1.2 Сургуулийн өмнөх боловсрол.....	9
2.1.3 Бага, дунд боловсрол.....	9
2.1.4 Мэргэжлийн боловсрол.....	9
2.1.5 Багшийн мэргэжлийн хөгжил .....	9
2.2 ЭРҮҮЛ МЭНД – ЭРХЭМ БАЯЛАГ .....	10
2.2.1 Нийгмийн эрүүл мэнд .....	10
2.2.2 Эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээ.....	10
2.2.3 Монголын уламжлалт анагаах ухаан.....	10
2.3 БИЗНЕС, ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ .....	10
<b>ГУРАВ. ӨМЧТЭЙ МОНГОЛ</b> .....	11
3.1 ЭРХ ЧӨЛӨӨТЭЙ МОНГОЛ ХҮН .....	11



3.2	ӨМЧТЭЙ МОНГОЛ ХҮН .....	11
3.3	ХАРИУЦЛАГАТАЙ МОНГОЛ ХҮН .....	11
3.4	АЮУЛГҮЙ ОРЧИНТОЙ МОНГОЛ ХҮН.....	11
<b>ДӨРӨВ. БҮТЭЭЛЧ МОНГОЛ .....</b>		<b>11</b>
4.1	АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН САЛБАР .....	11
4.2	УУЛ УУРХАЙН САЛБАР.....	12
4.3	БОЛОВСРУУЛАХ ҮЙЛДВЭРИЙН САЛБАР .....	12
4.4	ТЭЭВРИЙН САЛБАР .....	12
4.5	ХООЛ, ХҮНС ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН САЛБАР.....	12
4.6	САНХҮҮ, ДААТГАЛЫН САЛБАР .....	13
4.7	НИЙГЭМ ХАМГААЛЛЫН САЛБАР.....	13
4.8	СОЁЛ, УРЛАГИЙН САЛБАР.....	13
4.9	АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ.....	14
<b>ТАВ. ӨРИЙН ДАРАМТГҮЙ МОНГОЛ.....</b>		<b>14</b>
5.1	ТӨСВИЙН ШИНЭЧЛЭЛ.....	14
5.2	ТАТВАРЫН БОДЛОГО .....	14
5.3	АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН ХӨГЖИЛ, БОЛОВСРУУЛАХ ҮЙЛДВЭРҮҮД.....	14
5.4	БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА.....	15
5.5	ХҮНСНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ.....	16
5.6	ДЭД БҮТЦИЙН ХӨГЖЛИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ .....	16
5.6.1	Ус.....	16
5.6.2	Авто зам.....	16
5.6.3	Эрчим хүч .....	17
5.6.4	Хөдөө аж ахуй .....	17
<b>ЗУРГАА. ТӨРИЙН ДАРАМТГҮЙ МОНГОЛ.....</b>		<b>18</b>
6.1	ОРОН НУТГИЙН ХӨГЖИЛ.....	18
<b>ДОЛОО. ИРГЭНДЭЭ ЭЭЛТЭЙ МОНГОЛ .....</b>		<b>18</b>
7.1	ИРГЭНДЭЭ ЭЭЛТЭЙ ТӨРИЙН БОДЛОГО.....	18
7.2	ЧАДВАРЛАГ ТӨРИЙН АЛБА.....	18
7.3	ЦАХИМ ТӨРИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭ .....	19
<b>НАЙМ. ШУДАРГА МОНГОЛ.....</b>		<b>19</b>
8.1	ХУУЛЬ БА ШУДАРГА ЁС .....	19
8.1.1	Иргэний шударга ёс .....	19
8.1.2	Нийтийн шударга ёс.....	19
<b>ЕС. ДЭЛХИЙН МОНГОЛ .....</b>		<b>20</b>
9.1	ГАДААД ХАРИЛЦАА .....	20



9.2	ОНЦГОЙ БАЙДАЛ .....	20
9.3	АМЬД БАЙГАЛЬ .....	20

## ӨМНӨТГӨЛ

Монгол Улсын тусгаар тогтнол, Үндэсний эрх ашиг, Үндсэн хуульт ардчиллаа хамгаалан бэхжүүлж, хувь хүний эрх чөлөө, хуулийн засаглал, чөлөөт зах зээл, иргэний нийгмийн зарчимд суурилсан тогтвортой хөгжлийн төлөөх баруун төвийн намын хувьд,

**АРДЧИЛСАН НАМ ӨНӨӨГИЙН ЭДИЙН ЗАСАГ, УЛС ТӨРИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДЛЫГ ДАРААХ БАЙДЛААР ДҮГНЭЖ БАЙНА:**

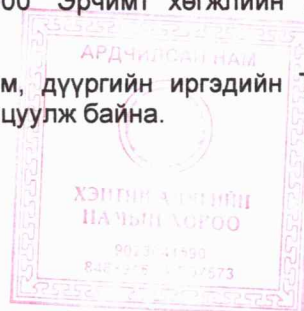
- Эдийн засаг томорсон гэх ч иргэдийн орлого, худалдан авах чадвар нэмэгдээгүй;
- Валютын нөөц нэмэгдсэн гэх боловч төгрөгийн ханш суларсан;
- Монгол Улсын гадаад өрийг иргэддээ хуваавал хүн бүрт 33.0 сая төгрөг ногдох болсон;
- Туг хийсгэж, тууз хайчлаад томоохон бүтээн байгуулалт ганцыг ч хийгээгүй. Дарханы замыг дуусгаж чадаагүй;
- Цахилгааны доголдол, шатахууны хомсдол тогтмол бий болж, эрчим хүчний асуудал үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөх болсон;
- Авлигын индексээр 180 улсаас 121 дүгээрт бичигдэж, 2015 оноос хойш 49 байраар ухарсан;
- Монголчуудын 28.8 хувь нь ядуурлын шугамаас доогуур, 21.4 хувь нь ядуурлын шугамд ойр амьдрах болсон. Хүн амын талаас илүү хувь нь ядууралд өртсөн улс болж, дампуурлын ирмэгт тулсан;
- Цар тахлын улмаас боловсролын хоцрогдол газар авч, энэ үзүүлэлтээр мөн л дэлхийд сүүл мушгих болсон;
- Шударга шүүмжлэл хэлсэн хүн бүрийг баривчилж, хорьдог болсон;
- Агаарын бохирдлын улмаас хорт хавдрын шалтгаант нас баралт эрс нэмэгдсэн.

**ТИЙМ УЧРААС, 2016-2024 ОНЫГ БИД АЛДАГДСАН 8 ЖИЛ ХЭМЭЭН ДҮГНЭЖ БАЙНА.**

Алдагдсан 8 жилийг дүгнэсний үр дүнд алдааг засч, Монгол Улсын эдийн засаг эрчимтэй хөгжсөн, хуулийн засаглал, шударга ёс тогтсон, хүн бүр ажил, хөдөлмөр эрхлэн, орлого нь амьдрал ахуйд хүрэлцсэн, эрүүл, аюулгүй орчинд ажиллаж, амьдарсан хүнлэг, ардчилсан нийгмийг цогцлоохыг **ЭРХЭМ ЗОРИЛГО** болгож,

Сонгуулийн мөрийн хөтөлбөрт санал авах "БҮТЭН АРДЧИЛАЛ" аяныг бүсчилсэн хөгжлийн хэлбэрээр улс, орон даяар зохион байгуулж, аймаг, дүүргийн гишүүд, дэмжигчид, бүх намын хороо, иргэний нийгмийн төлөөлөл, мэргэжлийн холбоод, төрийн бус байгууллагуудаас авсан саналуудыг иш үндэс болгосон Ардчилсан намын 2024 оны Улсын Их Хурлын ээлжит сонгуульд стратегийн 9 заалт, 9 бүлэг бүхий БҮТЭН МОНГОЛ - БҮРЭН АРДЧИЛАЛ "9+90+900" Эрчимт хөгжлийн төлөвлөгөөнд үндэслэн боловсруулсан

Хэнтий аймгийн Ардчилсан нам "Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчийн Хурлын 2024 оны сонгуульд оролцох мөрийн хөтөлбөрийг танилцуулж байна.





## НЭГ. БҮТЭН МОНГОЛ

### 1.1 ХУВИАРАА ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭГЧИД

- 1.1.1 “Өрх бүр баялаг бүтээгч” үндэсний хөтөлбөрийг үе шаттайгаар хэрэгжүүлнэ.
- 1.1.2 Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн экспортыг дэмжинэ.
- 1.1.3 Иргэн, аж ахуйн нэгжийн төрөөс авах үйлчилгээг цахим хэлбэрт шилжүүлнэ.
- 1.1.4 Бизнес хөгжүүлэх төвөөр дамжуулан бизнес эрхлэгчдийг дэмжинэ.

### 1.2 ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН САЛБАРТ АЖИЛЛАГСАД: МАЛЧИД, ТАРИАЛАНЧИД БОЛОН БУСАД

- 1.2.1 Хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эдийг боловсруулах, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэн, иргэдийн бодит орлогыг нэмэгдүүлнэ.
- 1.2.2 Малчин өрх нь хүчин чадал өндөртэй техник, тоног төхөөрөмж ашиглах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.
- 1.2.3 Малчдын хамтын оролцоонд тулгуурлан бэлчээр нутгийн тогтвортой ашиглалтыг хангаж, доройтсон бэлчээрийн 30-аас доошгүй хувийг сэргээнэ.
- 1.2.4 Хөдөөгийн малчин өрхийг дэмжин “Малжуулах хөтөлбөр”-ийг бүх сумдад хэрэгжүүлнэ.
- 1.2.5 Газар тариалангийн бүс нутагт услалтын системийн менежментийг боловсронгуй болгож, тариалан эрхлэгч, хүнсний ногоо тариалагчдыг бодлогоор дэмжинэ.
- 1.2.6 Услалтын системийн менежментийг боловсронгуй болгож, тариалан эрхлэгч, хүнсний ногоо тариалагчдыг бодлогоор дэмжинэ. (Цэнхэрмандал, Баянмөнх, Мөрөн, Хурх, Хэрлэн)
- 1.2.7 Мал эмнэлгийн байгууллагын санаачилгад үндэслэн “Малын эмчилгээ, сувилгааны төв”-ийг төв, суурин газруудаас зайтай, бэлчээрийн бүс нутагт малчдад ойрхон байгуулах санаачилгыг дэмжинэ.

### 1.3 БАРИЛГЫН САЛБАРТ АЖИЛЛАГСАД

- 1.3.1 “500 орон сууц” хөтөлбөр хэрэгжүүлэх замаар орон нутгийн барилгын салбарт ажиллагсадыг дэмжинэ.
- 1.3.2 Зохион байгуулалттай хөдөлмөр зуучийн үйлчилгээг дэмжиж, цагийн ажлын тогтолцоог дэмжиж хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

### 1.4 БАТЛАН ХАМГААЛАХ САЛБАРЫН АЛБАН ХААГЧИД

- 1.4.1 Цэргээс тэтгэвэрт гарсан албан хаагчид шинээр ажил эрхлэх, өөр мэргэжлээр суралцахыг дэмжин хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
- 1.4.2 ПТК-оос элсүүлэх Оюутан цэргийн тоог жил бүр үе шаттайгаар нэмэгдүүлж, эмэгтэй оюутнуудыг авран хамгаалах, сувилахуйн чиглэлээр нэмж сургана.



## 1.5 ТӨРИЙН АЛБАН ХААГЧИД

1.5.1 Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангаас санхүүжүүлэх бизнес, төсөл, арга хэмжээний жагсаалтыг шинэчилж, эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэл, нийгмийн зорилтот бүлгийг харгалзан үздэг зарчмыг баримтална.

1.5.2 Төрийн албанаас эрт тэтгэвэрт гарч буй иргэд жижиг, дунд, бичил бизнесийн салбарт ажиллах, баялаг бүтээх боломжийг бүрдүүлнэ.

1.5.3 Мэргэшсэн нийтийн алба, иргэний оролцоот үнэлгээ, хариуцлагын тогтолцоо бүхий нийтийн үйлчилгээг бэхжүүлж, салбарын мэргэшсэн ажилтнуудыг улс төрөөс ангид, тогтвортой ажиллах эрх зүйн баталгааг бүрдүүлнэ.

1.5.4 Бүх шатны төрийн албан хаагчдын эрхэлдэг ажлынхаа чиглэлээр сурч боловсрохыг дэмжиж, жил бүр сургалтад хамруулна.

## 1.6 СОЁЛ, УРЛАГ, СПОРТЫН САЛБАРЫН АЖИЛЛАГСАД

1.6.1 Хүний нөөцийн чадавхи сул, үйл ажиллагаа нь зогсонги соёл, урлагийн байгууламжуудыг олон нийтийн болгож, хөгжүүлнэ.

1.6.2 Чөлөөт өрсөлдөөний зарчимд нийцүүлэн мэргэжлийн соёл, урлагийн байгууллагуудад нэмэлт орлого олох боломж, нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

1.6.3 Төрийн өмчийн оролцоо бүхий соёлын байгууллагуудад менежментийн шинэчлэл хийж, бие даасан байдлыг сайжруулна.

## 1.7 ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮН

1.7.1 Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг бусдын адил бизнес эрхлэх, сурч, хөдөлмөрлөх, бие даан амьдрахад нь туслах, сэргээн засах, нийгмийн харилцаанд ороход туслан дэмжих зэргээр тэдний хэрэгцээнд нийцсэн олон талт мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлнэ.

1.7.2 Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний асран хамгаалагчдыг дэмжих бодлого хэрэгжүүлнэ.

1.7.3 Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, иргэдэд зориулсан сэргээн засах, хөгжлийн цогцолбор төвийг байгуулна.

1.7.4 Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, иргэн нийгмийн амьдралд тэгш оролцох боломжийг нэмэгдүүлсэн хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

1.7.5 Үйлчилгээний газар, шинээр баригдаж байгаа барилга байгууламж, явган хүний зам, гэрлэн дохиог хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн чөлөөтэй зорчих олон улсын стандартын шаардлагад нийцүүлж өөрчилнө.

1.7.6 Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн тогтмол орлого олох боломжийг нэмэгдүүлнэ. (Өрхийн үйлдвэрлэл, бүтээгдэхүүний нийтлэг шаардлага, борлуулалтын сүлжээ)

## 1.8 СУРГУУЛИЙН ӨМНӨХ БОЛОВСРОЛЫН НАСНЫ ХҮҮХДҮҮД

1.8.1 Цэцэрлэг, сургуулийн нэг ангийн хүүхдийн тоог 30-аас хэтрүүлэхгүй байх стандарт хэрэгжүүлнэ.

1.8.2 Хүүхэд харах үйлчилгээг хөгжүүлэх, цэцэрлэгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх замаар эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжинэ.

1.8.3 Өрх, суманд үзүүлэх 0-5 насны хүүхдийн тусламж үйлчилгээг чанаржуулах, хүртээмжийг сайжруулах, хөхөөр хооллолтыг дэмжих “Эрүүл чийрэг хүүхэд” хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

## 1.9 ЕРӨНХИЙ БОЛОВСРОЛЫН СУРГУУЛИЙН СУРАГЧИД

1.9.1 Хүүхэд нэг бүрийг хөгжүүлэх "Боловсролын цөм" хөтөлбөрийн хүрээнд төр, орон нутаг, иргэний нийгмийн байгууллага, гэр бүлийн оролцоог өргөжүүлнэ.

1.9.2 Дотуур байрны орчин, нөхцөлийг сайжруулах төсөл хэрэгжүүлнэ.

1.9.3 Хүүхдэд ээлтэй орчин бүрдүүлж, тэдний санаа бодлыг мэргэжлийн байгууллагуудын үйл ажиллагаанд тусгах зорилгоор насны онцлогт тохирсон нийгмийн үйл ажиллагаанд оролцох, үзэл бодлоо илэрхийлэх боломжийг дэмжинэ.

1.9.4 Хүүхдэд тулгарч буй дээрэлхэх, үе тэнгийнхэний дарамт, шахалт болон эрүүл мэнд, сэтгэцийн бусад сорилт, бэрхшээлтэй холбоотой асуудлуудыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн төсөл хэрэгжүүлнэ.

1.9.5 Хүүхдийг цахим дарамт, мөлжлөг, зохисгүй контент зэрэг цахим гэмт хэрэг, аюулаас хамгаалах үйл ажиллагаа, оролцогч талуудын уялдаа холбоог сайжруулна.

## 1.10 ОЮУТАН, ЗАЛУУЧУУД

1.10.1 Политехникийн коллежид сургуулиудад хөдөлмөрийн зах зээлийн хэрэгцээнд нийцсэн нарийн мэргэжлийн шинэ ангиуд нээнэ.

1.10.2 Иргэд ажиллангаа суралцах, суралцангаа хөдөлмөр эрхлэх боломжийг дэмжин, 7 хоногийн цалингийн системийн зарчмаар төгсөгчдийг өөрөө өөртөө ажлын байр бий болгох, бизнес эрхлэх боломжийг бүрдүүлнэ.

1.10.3 Орон нутагт ажиллаж буй залуучуудыг дэмжих хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

1.10.4 Залуучуудын хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх төсөл хөтөлбөрийн биелэлтэд дүн шинжилгээ хийж, илүү үр дүнтэй хэлбэрээр шинэчлэн зохион байгуулна.

## 1.11 ЗАЛУУ ГЭР БҮЛ ба ӨРХ ТОЛГОЙЛСОН ЭЦЭГ, ЭХ

1.11.1 Ажил, хөдөлмөр эрхлэх, санхүү, бизнесээ өргөжүүлэх, амьдрах орчноо хамтдаа сайжруулах мэдлэг, ур чадварын сургалт, зөвлөмжөөр хангагдах боломжийг орон нутгийн хөгжлийн бодлоготой уялдуулан хэрэгжүүлнэ.

1.11.2 Хүүхдийн хүмүүжил, төлөвшлийн асуудалд онцгой анхаарч, цэцэрлэгийн өмнөх насны хүүхдийг хүмүүжүүлэх бодлогыг шинэчлэн, хүүхдийг гэр бүлийнхээ орчинд эцэг, эхтэйгээ хамт хүмүүжин төлөвших хөтөлбөр, заах аргыг хөгжүүлнэ.

1.11.3 Хүүхдийг эрсдэлээс хамгаалах зорилгоор өрх толгойлсон эх, эсвэл эцэгийн богиносгосон ажлын цагийн хуваарийг мөрдөх боломж бүрдүүлнэ.

## 1.12 АХМАДУУД

1.12.1 Ахмадын асрамжийн төвлөрсөн үйлчилгээг төрөлжүүлж, одоо байгаа асрамжийн үйлчилгээний үнэ тарифыг үе шаттай нэмэгдүүлнэ.

1.12.2 Ахмад настны хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих замаар алслагдсан бүс нутагт дутагдалтай мэргэжилтнүүдийг бүрдүүлэх "Ахмад мэргэжилтний алба" ажиллуулах санаачилга, хөдөлгөөн өрнүүлнэ.

1.12.3 Ахмадын сургалтын төв байгуулж, дахин ур чадваржуулах хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

1.12.4 Ахмадын эрүүл мэндийн тогтолцоог сайжруулна.

1.12.5 Ахмад настанд зориулсан сэргээн засах, эмчилгээ, сувилгааны цогцолбор төвийг аймагт байгуулж, хувийн хэвшилтэй хамтран ажиллана.



- 1.13 **ГАДААДАД СУРЧ, АЖИЛЛАЖ, АМЬДАРЧ БАЙГАА ИРГЭД**
- 1.13.1 Гадаадад байгаа монгол гэр бүл, монгол хүүхдүүд, оюутан залуусын хамтын ажиллагаа, нөхөрлөлийн платформыг хөгжүүлэх санаачилгыг дэмжинэ.
- 1.13.2 Гадаадад суралцаж, ажиллаж байгаа болон эх орондоо эргэн ирж буй залуучуудад зориулсан хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
- 1.13.3 Гадаадад ажиллаж байгаа иргэдийн мэргэшсэн байдлыг харгалзан өөрийн туршлага, шинэ мэдлэг шингэсэн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг аймагтаа нэвтрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.
- 1.14 **ОРОН СУУЦ, ГЭР ХОРООЛОЛД АМЬДАРДАГ ИРГЭД**
- 1.14.1 Иргэд өөрийн өмчилж авсан хашааны газар дээр айл, хөрш, гудамжаараа нэгдэн төлөвлөлт хийж, инженерийн дэд бүтцэд бүрэн холбогдсон амины орон сууц болгон дахин төлөвлөх ажлыг иргэдийн оролцоонд тулгуурлан хэрэгжүүлнэ.
- 1.14.2 Дугуйн болон явган алхалтын замын сүлжээг нэмэгдүүлж, мэдээллийн нэгдсэн цахим сан үүсгэнэ.
- 1.14.3 Авто замын хөдөлгөөний удирдлага, зохион байгуулалтыг сайжруулж, зогсоолын хүрэлцээг шийднэ.
- 1.15 **АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН САЛБАРТ АЖИЛЛАГСАД**
- 1.15.1 Орон нутгийн иргэдийн амьдралд эергээр нөлөөлөх, жуулчдад чанартай үйлчилгээ үзүүлэх аялал жуулчлалын дэд бүтцэд хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлнэ.
- 1.15.2 Аялал жуулчлалын салбарын ажиллах хүчний ур чадварыг дээшлүүлнэ.

## **ХОЁР. СЭРСЭН МОНГОЛ**

### **2.1 ЦОГЦ БОЛОВСРОЛ**

- 2.1.1 **Боловсролын их шилжилт ба хүртээмж**
- 2.1.1.1 Бүх шатны боловсролын байгууллагын сургалтын хөтөлбөр нь суралцагч бүрийн мөн чанар, суралцах онцлог, ялгаатай хэрэгцээнд нийцсэн, тохируулах боломжтой байна.
- 2.1.1.2 Цахим шилжилтийг бүрэн хэрэгжүүлж, боловсролын сургалтын байгууллагууд сургалтыг танхим ба цахим хосолсон хэлбэрээр зохион байгуулах боломжийг бүрдүүлнэ.
- 2.1.1.3 Нийгмийн хариуцлагын хүрээнд “Хүүхэд бүрт компьютер” хөтөлбөр хэрэгжүүлэх санал, санаачилгыг дэмжинэ.
- 2.1.1.4 Хараат бус, мэргэжлийн, хөндлөнгийн үнэлгээний үндэсний байгууллагыг бий болгож, боловсролд оролцогч бүх талуудын нөлөөллөөс ангид чанарын үнэлгээ хийх тогтолцоог бүрдүүлнэ.
- 2.1.1.5 Бүх шатны боловсролын байгууллага, багш болон суралцагчдын үнэлгээг бодит болгож, эцэг, эх, асран хамгаалагчид хүүхдийнхээ сурлагын чанарт хяналт тавих
- 2.1.1.6 Ерөнхий боловсролын сургалтын гол зорилго нь эх оронч монгол хүнийг бэлтгэх явдал хэмээн үзэж, монгол хэл, уран зохиол, түүхийн хичээлийг цагийг нэмж чанаржуулна.



2.1.1.7 Боловсролын салбарын өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлж, одоо байгаа улсын түвшнээс 10 байраар урагшлуулна.

2.1.1.8 Амьдрах чадварын чухалчилан сургуулиудын материаллаг бааз, сургалтын арга технологийг шинэчлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

#### 2.1.2 Сургуулийн өмнөх боловсрол

2.1.2.1 Бага насны хүүхдийн хөгжлийн хоцрогдол, хөгжлийн бэрхшээлийг эрт илрүүлэх, оношлох, хүүхэд бүрт тохирох шаардлагатай сэргээн засах хөгжлийн үйлчилгээ үзүүлдэг болно.

2.1.2.2 Хүүхэд бүрийг хөгжүүлж, бүтээлч сэтгэлгээтэй, өөртөө итгэлтэй, Монгол орныхоо байгаль, түүх, үндэсний хэл, соёл, уламжлалаар бахархдаг хүмүүжил олгох хөтөлбөрийг сэргээн сайжруулж, үргэлжлүүлнэ.

2.1.2.3 Сургууль, цэцэрлэгийн удирдлагыг мэргэшсэн, тогтвортой, улс төрөөс хараат бус байх нөхцөлийг бүрдүүлж, удирдах албан тушаалтныг чөлөөлөх, томилох асуудалд аймаг, сумын иргэдийн төлөөллөөс бүрдсэн “боловсролын зөвлөл”-ийн саналыг харгалздаг болно.

#### 2.1.3 Бага, дунд боловсрол

2.1.3.1 Малчин өрхийн бага ангийн хүүхдийг багийн бага сургууль болон гэрээр хослон сургах "гэрт ойр" тогтолцоог бүрдүүлнэ.

2.1.3.2 Хичээлээс гадуурх сургалт, дугуйлангийн хамрагдалтыг 65%-д хүргэж, суралцагчийн сонирхол, чадварыг нээн хөгжүүлэх сонгон, секц, дугуйлангийн үйл ажиллагааг өргөтгөнө.

2.1.3.3 Ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдын сурлагын хоцрогдлыг 50 хувиар бууруулна.

#### 2.1.4 Мэргэжлийн боловсрол

2.1.4.1 Политехникийн сургалтаар мэргэшлийн зэрэг олгох чиглэлүүдийг эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүдтэй уялдуулан ур чадвартай боловсон хүчнийг бэлтгэнэ.

2.1.4.2 Политехникийн коллежид хөдөлмөрийн зах зээлийн хэрэгцээнд нийцсэн нарийн мэргэжлийн шинэ ангиудыг нээж, сургалтын хөтөлбөрийг шинэчилнэ.

2.1.4.3 Техник мэргэжлийн боловсрол олгох сургалтыг чанаржуулж, монгол хэл, түүх соёл, англи хэлний сургалтаар баяжуулна.

#### 2.1.5 Багшийн мэргэжлийн хөгжил

2.1.5.1 Багшийн үндсэн ажил буюу суралцах үйл ажиллагааг нэмэгдүүлж, шаардлагагүй бусад ажлыг эрс багасган, багшийн уян хатан цагаар ажиллах боломжийг нэмэгдүүлнэ.

2.1.5.2 Багшийн нэр хүнд, аюулгүй ажиллах орчныг баталгаажуулах бодлого баримталж, боловсролын байгууллагын удирдах ажилтныг тусгайлан бэлтгэнэ.

2.1.5.3 Багш нарын мэдлэг, ур чадварыг тухай бүрд нь дээшлүүлж “Шинэ багш” хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

2.1.5.4 Багш, суралцагчдын хөгжлийг дэмжих сургалтын цахим лаборатори, видео хичээл, е-сурах бичиг, онлайн сургалт, виртуал орчин бүхий сургалтын нээлттэй тогтолцоог дэмжинэ.

## 2.2 ЭРҮҮЛ МЭНД – ЭРХЭМ БАЯЛАГ

### 2.2.1 Нийгмийн эрүүл мэнд

2.2.1.1 Сэргийлж болох болон амьдралын буруу хэвшлээс үүдэлтэй өвчлөл, нас баралтыг хувийг бууруулж, урьдчилан сэргийлнэ.

2.2.1.2 Хуурамч, чанаргүй хүнсний бүтээгдэхүүний хяналтын тогтолцоог сайжруулан транс тос, сахар, далд давсны хэмжээг бууруулахад хамаарал бүхий этгээдүүдийн оролцоог нэмэгдүүлнэ.

2.2.1.3 Бүх нийтийн эрүүл мэндийн боловсролыг дээшлүүлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлж, эрүүл аж төрөх дадлыг хэвшүүлнэ.

2.2.1.4 Нийтийн биеийн тамирыг хөгжүүлэх шинэ хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлнэ.

2.2.1.5 Нийтийн эрүүл мэндийг дэмжих төвийг байгуулж, КОВИД-ын дараах эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг цогц аргаар шийдвэрлэнэ.

### 2.2.2 Эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээ

2.2.2.1 Яаралтай, түргэн тусламжийн үйлчилгээг тэлж, өрхийн эрүүл мэндийн төвүүдэд шилжүүлэх замаар иргэдэд ойр болгоно.

2.2.2.2 Явуулын эмнэлгийн тоог нэмэгдүүлж чанаржуулахад анхаарч, өрх, сум, багийн эрүүл мэндийн төвийн тусламж, үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг сайжруулна.

2.2.2.3 Эрүүл мэндийн байгууллагын хүний нөөцийн бодлого, сонгон шалгаруулалт, урамшуулал, мэргэжил дээшлүүлэх тогтолцоог шинээр бүрдүүлж, гүйцэтгэлийн үнэлгээг үйлчлүүлэгчдийн оролцоотой ил тод, шударга болгоно.

2.2.2.4 Өрх, сумын эрүүл мэндийн төвд ажиллах эмчийг бодлогоор дэмжиж, тоог нэмэгдүүлнэ.

### 2.2.3 Монголын уламжлалт анагаах ухаан

2.2.3.1 Уламжлалт анагаах ухааны өв санд тулгуурлан зүүн бүсэд өрсөлдөх эрүүл мэндийн бүтээгдэхүүн бий болгоно.

2.2.3.2 Анхан шатны эрүүл мэнд болон нийтийн эрүүл мэндийн төвийн үйлчилгээнд уламжлалт анагаах ухааны эзлэх хувийг нэмэгдүүлнэ.

## 2.3 БИЗНЕС, ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ

2.3.1 Хөдөлмөрийн нөөцийн үр ашигтай удирдлагыг хэрэгжүүлж, эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэх зорилгоор “Үндэсний бүтээмжийн хөтөлбөр” хэрэгжүүлнэ.

2.3.2 Цагаар ажиллах, гэрээр ажиллах, зайнаас ажиллуулах, сүлжээний маркетинг бүхий бараа, үйлчилгээний борлуулалт хийх зэрэг хөдөлмөр эрхлэлтийн олон хэлбэрийг дэмжих замаар эмэгтэйчүүд, оюутан, залуучууд, ахмад настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжинэ.

2.3.3 Ажил олгогчдын эрэлт, хэрэгцээнд нийцсэн, хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлтийг бүрэн хангах мэргэжилтэн бэлтгэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

2.3.4 Инновацид суурилсан гарааны бизнесүүдийг дэмжинэ. Гарааны бизнесийг дэмжих эко системийг бүрдүүлнэ.



## **ГУРАВ. ӨМЧТЭЙ МОНГОЛ**

### **3.1 ЭРХ ЧӨЛӨӨТЭЙ МОНГОЛ ХҮН**

3.1.1 Хүний заяагдмал эрхийг хамгаалж, иргэдэд хүний эрхийн талаар ойлголтыг өгөх, сурталчлан таниулах үйл ажиллагааг дэмжинэ.

3.1.2 Сэтгүүлчийг хэвлэн нийтэлснийх нь төлөө хорьж, цагддаггүй байх, иргэдийн мэдэх эрх чөлөөг хангахыг дэмжинэ.

3.1.3 Олон нийтийн сүлжээнд иргэний үг хэлэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөнд хязгаарлалт тогтоохгүй байхыг дэмжинэ.

### **3.2 ӨМЧТЭЙ МОНГОЛ ХҮН**

3.2.1 Газар эзэмших, ашиглах, өмчлөхтэй холбоотой харилцааг зохицуулсан хууль, журмын хэрэгжилтийг шудрага, ил тод болгоно.

3.2.2 Хувь хүн, өрх гэр баялаг бүтээх талбарт хамтран ажиллагсдын ашиг сонирхлын нийтлэг харилцаанд төрийн оролцоо, дарамт, шахалтыг хязгаарлана.

3.2.3 Өмчийн эрхийг баталгаажуулах, хувийн өмчийг хамгаалахад чиглэсэн шаардлагатай бүхий л арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

### **3.3 ХАРИУЦЛАГАТАЙ МОНГОЛ ХҮН**

3.3.1 “Хариуцлагатай монгол хүн” хөгжлийн хөтөлбөр гаргах бөгөөд хөтөлбөрт дараах хариуцлагын үзүүлэлтүүдийг тусган хэрэгжүүлнэ:

- Нийгэм, улс төрийн үйл ажиллагаанд тухайлбал улс төрийн сонгуульд идэвхтэй оролцох, нийгмийн сайн сайхны төлөө ажиллах;
- Байгаль орчиндоо ээлтэй хандах, жам ёсоор нь хадгалах, сэргээх, хөгжүүлэхэд хувь нэмэрээ оруулагч, байгалийн нөөц ялангуяа цэвэр усны нөөцдөө ариг гамтай хандагч байх;
- Олон талын мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж чаддаг, бодит мэдээлэл, баримт нотолгоонд тулгуурласан дүгнэлт гаргадаг чадвартай байх;
- Ардчилал, улс төр, засаглалын хөгжил, түүхийн мэдлэгээр өөрийгөө үргэлж цэнэглэн баяжуулагч, насан туршдаа боловсрогч, иргэний боловсролоор өөрийгөө хөгжүүлэгч байх;
- Ардчиллын үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцогч байна. Бүх шатны сонгуульд саналаа өгөх, Улсын Их Хуралд сонгогдсон гишүүн, иргэдийн төлөөлөгчдийн хуралд сонгогдсон төлөөлөгчтэй холбогдон, санал сэтгэгдлээ илэрхийлдэг байх.

### **3.4 АЮУЛГҮЙ ОРЧИНТОЙ МОНГОЛ ХҮН**

3.4.1 Гамшиг, аюулаас хамгаалах үндэсний бүтэц бий болгож, үйл ажиллагааг мэргэжлийн байгууллагын болон орон нутгийн иргэдийн хамтын тогтолцоотой болгоно.

3.4.4 Нийтийн эзэмшлийн зам, талбай дахь камержуулалтын ажлыг суурилуулах журам, эрх зүйн баримт бичгийг боловсруулахад хувь хүний нууцыг хадгалахтай холбоотой асуудлыг анхаарна. “Манаачийг манах” буюу мэдээллийн өгөгдөлтэй ажиллаж буй эрх бүхий албан тушаалтныг хянах технологийн шийдлийг нэвтрүүлнэ.

## **ДӨРӨВ. БҮТЭЭЛЧ МОНГОЛ**

### **4.1 АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН САЛБАР**

4.1.1 Шинээр бизнес эрхэлж буй иргэдийг хууль, эрх зүйн хүрээнд дэмжинэ.



4.1.2 Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх сангийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлж, экспортын үйлдвэрлэлийг дэмжих бодлого гаргана. (Хоршоог дэмжих сан, нутгийн брендийн үйлдвэрлэл)

4.1.3 Жижиг, дунд болон бичил үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг гадаад зах зээлд гарах, хил орчмын худалдаанд идэвхтэй оролцоход нь дэмжлэг үзүүлнэ. (Нутгийн бренд үйлдвэрлэгчид)

4.1.4 Дэвшилтэт техник, өндөр технологи, инновацид суурилсан дахин боловсруулах үйлдвэрүүдийг санхүүгийн бодлогоор дэмжиж, өрсөлдөх чадвар бүхий бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлнэ.

4.1.5 Төрийн худалдан авалтыг үндэсний үйлдвэрлэлийн бараа, бүтээгдэхүүний дотоодын зах зээл дэх борлуулалтыг дэмжихэд чиглүүлнэ.

#### 4.2 УУЛ УУРХАЙН САЛБАР

4.2.1 Бичил уурхайн шаардлага хангасан зарим нөхөрлөл, хоршоог уул уурхайн олборлолтын аж ахуйн нэгж хэлбэрээр албажуулан хууль бус олборлогчдод тавих төрийн хяналтын тогтолцоог сайжруулна.

4.2.2 Хариуцлагатай уул уурхайн зарчмын дагуу нөхөн сэргээлт, хаалтын асуудлыг тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч аж ахуйн нэгж бүрэн хариуцан гүйцэтгэдэг болгоно.

4.2.3 Хөдөлмөр, нийгмийн зөвшилцлийн гэрээ, хэлэлцээрийг төрийн бүх шатанд байгуулж, үр дүн гаргана.

4.2.4 Байгалийн баялгаас орж буй орлого, төсөв, тендерийг иргэдээр хэлэлцүүлдэг тогтолцоог шинэ шатанд гаргана.

#### 4.3 БОЛОВСРУУЛАХ ҮЙЛДВЭРИЙН САЛБАР

4.4.1 Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний боловсруулах үйлдвэрлэлийг дэмжих, санхүүжилтийн найдвартай тогтолцоог бий болгох, олон улсын стандартыг нутагшуулах, экспортлохыг дэмжинэ.

4.4.2 Эрдэс баялгийн болон малын гаралтай түүхий эд боловсруулах, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, хөдөө аж ахуй, хүнд, хөнгөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, ажлын байр бий болгоно.

4.4.3 Өрсөлдөх чадвар бүхий түүхий эд, эрдэс баялагыг боловсруулан, экспортын баримжаатай нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн болгох санал, санаачлагыг дэмжинэ.

4.4.4 Малаас гарч буй түүхий эд, арьс шир, ноос ноолуур боловсруулах үйлдвэрлэлийн сум дундын төвүүдийг бодлогоор дэмжинэ.

#### 4.4 ТЭЭВРИЙН САЛБАР

4.4.1 Хот хоорондын зорчигч тээврийн үйлчилгээг чөлөөт өрсөлдөөнд шилжүүлж, дагаж мөрдөх стандартыг сайжруулна.

#### 4.5 ХООЛ, ХҮНС ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН САЛБАР

4.5.1 Хүнсний захуудад баримталдаг ариун цэвэр, аюулгүй байдлын стандартыг чанд мөрдүүлнэ.

4.5.2 Хүн амыг эрүүл, аюулгүй хүнсээр хангахад чиглэгдсэн хүнсний стандартыг чанд мөрдүүлнэ.

4.5.3 Суурь хэрэгцээний хүнсийг дотооддоо үйлдвэрлэх аж ахуйн нэгжүүдийн санал, санаачилгыг дэмжинэ.

4.5.4 Жимс, жимсгэнэ, нарийн ногоо тариалах болон хүлэмжийн газар олгох, ашиглахад уян хатан бодлого баримталж, гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтыг дэмжинэ.

#### 4.6 САНХҮҮ, ДААТГАЛЫН САЛБАР

4.4.1 Засаглалыг сайжруулах, нягтлан бодох бүртгэл, дотоод аудитын чанар, хяналт, шалгалтын үр дүнтэй арга хэлбэрийг хэрэгжүүлэх ажлыг шинэ шатанд гаргана.

4.4.2 Иргэн, аж ахуйн нэгжийн бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжсэн, өгөөжтэй санхүүгийн зуучлалыг хөгжүүлнэ. Санхүүгийн үйлчилгээний хүртээмж, үйлчилгээг ашигласнаар иргэн, аж ахуйн нэгжид бий болох ашгийн бодит хэмжээг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн зохицуулалтын арга хэмжээг үе шаттайгаар авч хэрэгжүүлнэ.

#### 4.7 НИЙГЭМ ХАМГААЛЛЫН САЛБАР

4.7.1 “Хүүхдийн мөнгө” хөтөлбөрийг үргэлжлүүлнэ.

4.7.2 Нийгмийн халамжийн хөтөлбөрт үр нөлөөний үнэлгээ хийж, халамжид хамрагдах шалгуур, нөхцөлийг чанд мөрдөх

4.7.3 Нийтийг хамарсан гамшигт өртөгчдөд үзүүлэх халамжийн тусламж, үйлчилгээг бий болгоно.

4.7.4 Нийгмийн халамжийг зорилтот бүлэгт чиглүүлэн, тэдний хөдөлмөр эрхлэх сэдлийг бий болгох, шаардлагатай тохиолдолд хөдөлмөр эрхлэлтэд шилжүүлэх, өрх, иргэнийг ядуурлаас гарахад дэмжлэг үзүүлнэ.

4.7.5 Ядуурлыг бууруулах хөтөлбөрийг баг, сум, аймгийн түвшинд тодорхой зорилт, шалгуур үзүүлэлтээр гаргаж, холбогдох байгууллагуудын үйл ажиллагааг уялдуулна.

4.7.6 Бага орлоготой, ядуу өрхийн хөдөлмөрийн насны иргэдийг хөдөлмөрт бэлтгэх, ур чадвар эзэмшүүлэх хөтөлбөрт хамруулах, ажлын байранд зуучлах ажлыг эхлүүлнэ.

4.7.7 Бага орлоготой, ядуу айл өрхүүдэд зориулсан хүнсний хангамжийн хөтөлбөр хэрэгжүүлж, шим тэжээлийн дутагдлаас хамгаалах ажлыг тэгш, хүртээмжтэй зохион байгуулна

4.7.8 Байгалийн гамшиг, үер, зудын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, гамшигт өртөгчдөд үзүүлэх халамжийн тусламж, үйлчилгээг холбогдох байгууллагуудтай хамтран боловсруулж, хэрэгжүүлнэ.

#### 4.8 СОЁЛ, УРЛАГИЙН САЛБАР

4.8.1 Биет бус соёлын өвийг бүртгэж, хадгалах зорилгоор дүрс бичлэг бүхий дижитал архив үүсгэнэ.

4.8.2 Түүх, соёлын дурсгалт газруудын виртуал бодит аяллыг хөгжүүлнэ.

4.8.3 Төрийн өмчит соёл, урлагийн газруудын тогтсон үнэ тарифыг чөлөөлж, улирлын чанарт тохируулан алдагдалгүй ажиллах боломжийг дэмжинэ.

4.8.4 Хувь хүний эрх чөлөө, ардчилал, чөлөөт эдийн засгийн ач холбогдлыг таниулах хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.



4.8.5 Археологийн болон түүх, соёлын дурсгалт газрын хамгаалалтыг сайжруулж, соёлын өвийг хамгаалагч, харгалзагчтай болгож, эдийн засгийн эргэлтэд оруулна.

4.8.6 Бүтээлч үйлдвэрлэлийг дэмжин соёл, урлагийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээг нэмэгдүүлж, эдийн засгийн бодит салбар болгон хөгжүүлнэ.

#### 4.9 АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛ

4.9.1 “Шүршүүр - жорлон” хөтөлбөрийг тухайн бүс нутагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа шатахуун түгээх станц болон өргөн хэрэглээний бараа, бүтээгдэхүүний дэлгүүрүүдэд санал болгож, хамтран хэрэгжүүлнэ.

4.9.2 Жуулчдад чанартай үйлчилгээ үзүүлэх аялал жуулчлалын дэд бүтцэд хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжинэ.

4.9.3 Аялал жуулчлалын зориулалттай авто замын сүлжээ, дэд бүтцийг хөгжүүлнэ. (Хөх нуур, Бэрээвэн хийд, Өглөгчийн хэрэм, Хилчний овоо, Гутайн даваа, Сэрүүн-Галттайн хөндий, Цагаан чулуут, Эгэн жигэн)

4.9.4 Спорт, эрүүл мэнд, явган алхалт, эко туризм зэрэг нүүдэлчний өв соёлыг сурталчлах аялал жуулчлалын төрөл хэлбэрүүдийг бодлогоор дэмжинэ.

4.9.5 Өвлийн аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх чиглэлээр гаргасан санал санаачилга, хөтөлбөр, арга хэмжээг бодлогоор дэмжинэ.

### ТАВ. ӨРИЙН ДАРАМТГҮЙ МОНГОЛ

#### 5.1 ТӨСВИЙН ШИНЭЧЛЭЛ

5.1.1 Орон нутгийн төсвийн зарлагыг 20 хувиар бууруулна.

5.1.2 Орон нутгийн төсвийн зардлыг ач холбогдлоор нь эрэмбэлж, үр ашигтай хуваарилалтын зарчмыг хэрэгжүүлнэ.

5.1.3 Татвар төлөгчийн суурийг өргөжүүлэх замаар орон нутгийн төсвийн орлогыг тогтвортой өсгөх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

5.1.4 Орон нутгийн өмчит компаниудын засаглалыг сайжруулж, нээлттэй болгох замаар өгөөжийг нэмэгдүүлж, бүрдүүлсэн орлогыг өрийн дарамтыг бууруулахад зарцуулна.

5.1.5 Орон нутгийн сангуудад үнэлгээ хийж, шаардлага хангаагүй сангуудыг татан буулгах, үр нөлөөгүй санхүүжилт гаргахыг зогсоох арга хэмжээ авна.

5.1.6 Ажлын байр шинээр бий болгох хувийн хэвшлийн санал, санаачилгыг дэмжиж, хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх бодлогыг үргэлжлүүлнэ.

#### 5.2 ТАТВАРЫН БОДЛОГО

5.2.1 Ажлын байр, хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлдэг тодорхой салбаруудад татварын хувь хэмжээг бууруулах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.

#### 5.3 АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН ХӨГЖИЛ, БОЛОВСРУУЛАХ ҮЙЛДВЭРҮҮД

5.3.1 Үйлдвэрлэл хөгжүүлэх тэргүүлэх чиглэлийг сум дундын хэлбэрээр тодорхойлно.

5.3.2 Хөдөө аж ахуйн түүхий эдийг орон нутагтаа бүрэн боловсруулах үйлдвэрлэлийг үе шаттайгаар хөгжүүлнэ.



5.3.3 Боловсруулах үйлдвэрүүдэд шаардлагатай эрчим хүч, ус, зам, тээврийн дэд бүтцүүдийг эхний ээлжид бий болгоно.

5.3.4 Стандартын шаардлага хангасан бүх төрлийн металл, хуванцар, резинийг дахин боловсруулах, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх үйлдвэрийг хөнгөлттэй зээлийн бодлогоор дэмжинэ.

5.3.5 Малын тэжээл, бордооны үйлдвэрийг барьж, ашиглалтад оруулна.

#### 5.4 БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА

5.4.1 Аймгийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөг нийт салбарын хөгжил, улс, орон нутгийн төсөвтэй уялдуулан нэгдмэл болгоно.

5.4.2 Байгаль орчинд ээлтэй, эдийн засгийн үр өгөөжтэй, аюулгүй ажиллагааг бүрэн хангасан шинэ технологийн халаалт, дэд бүтцийн системийг нэвтрүүлэхэд орон нутгийн дэмжлэг үзүүлнэ.

5.4.3 Орон сууцны СӨХ-ны үйл ажиллагааны үндсэн зарчим, суурь зохион байгуулалтыг зах зээлийн эдийн засгийн харилцааны механизмд нийцүүлэн өөрчлөн зохион байгуулна.

5.4.4 Нийтийн орон сууцны ашиглалтын хүрээнд төрийн зарим чиг үүргийг мэргэжлийн төрийн бус байгууллага болон СӨХ-ны түншлэлд шилжүүлэх журмаар засвар, үйлчилгээний, инженерийн хангамжийн асуудлуудыг өмчлөгч өөрөө хариуцах чадамжийг бэхжүүлнэ.

5.4.5 Амины орон сууцны болон хуучин орон сууцны дулаан алдагдлыг бууруулахад чиглэсэн санал, санаачлагыг дэмжинэ.

5.4.6 Иргэний аюулгүй, эрүүл орчинд амьдрах эрхийг баталгаажуулах хүрээнд нийтийн орон сууц, сургууль, цэцэрлэгийн барилга байгууламжтай ойролцоо шатахуун түгээх станц болон хийн түлшний түгээгүүр байрлуулахыг хориглоно.

5.4.7 Гэр хорооллын дэд бүтцийг шийдэж, айл бүрийг хашаандаа сайхан амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

5.4.8 Аймгийн төв, суурин газарт ухаалаг, сэргээгдэх зэрэг зардал багатай зөв, зүйтэй төлөвлөлтийн технологи давамгайлсан дэд бүтцийн хангамжийг нэмэгдүүлэх зорилгоор дараах ажлуудыг хийж гүйцэтгэнэ. Үүнд:

- Аймгийн төв, суурин газрын цэвэр усан хангамжийн эх үүсвэрийг нэмэгдүүлнэ;
- Аймгийн төв, суурин газрын бохир ус ариутгах татуургын хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, олон дахин ашиглалтын горимд шилжүүлнэ.

5.4.9 Хүн амыг орон сууцжуулах зорилтын хүрээнд дараах чиглэлээр орон сууцны бодлого хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

- “Тогтвортой орлого бүхий орон сууц” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, аймаг, сумын төвүүдэд 150 айлын орон сууцыг бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн байршилтай уялдуулан хүн амын зорилтот бүлэгт тааламжтай нөхцөлөөр бүтээн байгуулах хувийн хэвшлийн санал, санаачилгыг дэмжинэ.
- Төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааны хүрээнд аж ахуйн нэгжүүдэд татварын болон санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх замаар 150 айлын түрээсийн орон сууцны фонд бий болгож, үнэт цаасны зах зээлтэй уялдуулан хөгжүүлнэ.
- Хашаандаа амины тохилог 200 орон сууц барих санаачилгыг дэмжинэ.

5.4.10 Иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд ажиллаж амьдрах таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор сумдын ерөнхий төлөвлөгөө, зураг төслийн шинэчлэлд иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлж, дэд бүтэцжүүлэх ажлыг хэрэгжүүлнэ.

## 5.5 ХҮНСНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ

5.5.1 Хүн амын хүнсний гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүний дотоодын хэрэгцээг аюулгүй, чанартай хүнсээр хүртээмжтэй, тогтвортой хангах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

5.5.2 Хөдөө аж ахуй, хүнсний нийлүүлэлтийн сүлжээний үйлдвэрлэл, хадгалалт, тээвэрлэлт, боловсруулалт, хэрэглээний үе шатанд мөшгих технологи, олон улсын зохистой дадал, стандартыг хэвшүүлнэ.

5.5.3 Байгалийн болон бэлчээрийн мал аж ахуйн гаралтай органик хүнс, хүнсний нэмэлт тэжээлийн үйлдвэрлэлийг дэмжиж, экспортын хэмжээг нэмэгдүүлнэ.

5.5.4 Хүнс, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний худалдааны орчныг либералчилж, эко, ногоон, органик шошготой бүтээгдэхүүнийг олшруулан сав баглаа, боодлыг улсын нэгдмэл стандартыг мөрдөнө.

5.5.5 Хот, суурин газрын хүнсний нийтийн хэрэглээний малыг зөвхөн үйлдвэрийн аргаар нядалж боловсруулах стандартыг мөрдөж, энэ чиглэлд хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжинэ.

## 5.6 ДЭД БҮТЦИЙН ХӨГЖЛИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

### 5.6.1 Ус

5.6.1.1 Гэр хорооллыг инженерийн дэд бүтэц (цэвэр ус, бохир ус ариутгах татуурга, интернэтийн шилэн кабель)-д холбох, халаалтыг төвлөрсөн болон сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэртэй амины орон сууц болгон дахин төлөвлөх ажлыг иргэдийн оролцоотой хэрэгжүүлнэ.

5.6.1.2 Гадаргын усгүй бэлчээр нутагт усан сан байгуулж, усны нөөцийг нэмэгдүүлэх төслүүдийг дэмжинэ.

5.6.1.3 Саарал усыг гудамж талбайн ногоон байгууламжийн услагаа, үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах санаачлагыг дэмжинэ.

5.6.1.4 “Тэрбум мод” үндэсний хөдөлгөөн болон цөлжилттэй тэмцэх ажлын хүрээнд сум бүрт 50-100 га ногоон байгууламж бий болгоно.

### 5.6.2 Авто зам

5.6.2.1 Орон нутгийн авто замын сүлжээний хүрээнд нийт 381.02 км авто замыг шинээр барина. Үүнд:

- Өмнөдэлгэр – Биндэр 145.12 км авто зам;
- Жаргалтхаан – Дэлгэрхаан 56.2 км авто зам;
- Бор-Өндөр – Хэрлэн 179.7 км авто зам;

5.6.2.2 Сумын төвийн авто замын сүлжээний хүрээнд нийт 23.5 км хайрган ба хатуу хучилттай авто замыг шинээр барина.

5.6.2.3 Аймаг, сумын төв доторх авто замын нэгдсэн стандарт мөрдөж, шинээр баригдах авто замын чанарын хяналтыг сайжруулна.



### 5.6.3 Эрчим хүч

5.6.3.1 Айл өрхийг хосолмол цахилгаан эрчим хүчний эх үүсвэртэй болж, илүүдэл эрчим хүчийг сүлжээнд нийлүүлдэг “өрх бүр эрчим хүч үйлдвэрлэгч” болох санаачлагыг дэмжнэ.

5.6.3.2 Аж ахуйн нэгжийн цахилгаан, дулааны эрчим хүчний үнийг бодитой тогтоож, тогтвортой байлгана.

### 5.6.4 Хөдөө аж ахуй

5.6.4.1 “Хариуцлагатай, чинээлэг малчин” хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.

5.6.4.2 Мал, малын гаралтай бүх төрлийн түүхий эд, бүтээгдэхүүний үнэ цэнийг нэмэгдүүлж, эдийн засгийн эргэлтийг хурдасгах замаар малчдын амьжиргаа, орлогыг дээшлүүлэх нөхцөл бүрдүүлнэ.

5.6.4.3 Малын тэжээлийн үйлдвэрлэл эрхлэхэд чиглэсэн хувийн хэвшлийн санаачилгыг дэмжиж, малын таримал тэжээлийн тариалалтын талбайг нэмэгдүүлнэ.

5.6.4.4 Мах, сүү, шувуу, зөгийний эрчимжсэн фермерийн аж ахуй эрхлэх иргэн, аж ахуйн нэгжийг хөрөнгө оруулалт, зээлийн бодлогоор дэмжиж, аймгийн төв, суурин газрын хүнсний хангамжийг сайжруулна.

5.6.4.5 Малын гаралтай хоёр дахь түүхий эдийг хаягдалгүй боловсруулах өндөр уургийн агууламжтай түүхий эд үйлдвэрлэх чиглэлд хөрөнгө оруулалтыг дэмжинэ.

5.6.4.6 Өвлийн хүлэмжийн, мал, амьтны фермийн барилга байгууламжид хөрөнгө оруулан 15 хүртэлх жилийн моргейжийн зээлийн хэлбэрийг нэвтрүүлж, орон нутаг ажлын байр нэмэгдүүлнэ.

5.6.4.7 Гахай, махны болон өндөгний тахианы хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг бодлогоор дэмжиж, орон нутгийн өндөгний хангамж, гахай, тахианы махны хангамж нэмэгдүүлнэ.

5.6.4.8 Аймгийн мал эмнэлгийн газрын чадавхийг сайжруулан махны гарал үүслийн гэрчилгээ, баталгаажуулалтын түвшинг сайжруулж, мах, махан бүтээгдэхүүн экспортлохыг дэмжинэ.

5.6.4.9 Эрсдэл бүхий нөхцөлөөс урьдчилан сэргийлэх тохиолдол бий болсон үед малчдад худалдан борлуулж, эргэлтэд оруулах зорилготой өвс, тэжээлийн нөөцийн фондын сум дундын тогтолцоог бий болгоно.

5.6.4.10 Тариалангийн газрын хөрсний үржил шимийг хамгаалах, сайжруулах, нөхөн сэргээх талаарх тариаланчид болон төрийн байгууллагын хүлээх үүрэг хариуцлагыг дээшлүүлнэ.

5.6.4.11 Усалгаатай тариалангийн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, ус, эрчим хүчний хэмнэлттэй, байгальд ээлтэй техник, технологийн хангамжийг сайжруулахыг дэмжинэ.

5.6.4.12 Хүлэмжийн аж ахуй, дуслын усалгаанд шаардлагатай нар, салхины сэргээгдэх эх үүсвэрээр хангах төсөл хэрэгжүүлж, өрх, байгууллага бүр хүлэмжийн аж ахуй эрхлэх санаачилгыг дэмжиж, шинэ ногооны нэр төрөл, хангамжийг сайжруулна.

## ЗУРГАА. ТӨРИЙН ДАРАМТГҮЙ МОНГОЛ

### 6.1 ОРОН НУТГИЙН ХӨГЖИЛ

6.1.1 Аймгийн төвийн болон сумдын үерийн далан суваг, борооны болон хөрсний ус зайлуулах шугам сүлжээний ажлыг хийж хэрэгжүүлнэ.

6.1.2 “Сумын хөгжил: Инженерийн дэд бүтцийн хангамж” төсөл арга хэмжээг үргэлжлүүлж, бүх сумдыг хамруулах ажлыг үе шаттай эхлүүлнэ.

6.1.3 Сумдын цахилгаан эрчим хүчний дэд станцуудыг өргөтгөх, цахилгаан дамжуулах агаарын шугамуудын насжилтыг тодорхойлж, өргөтгөн шинэчилнэ.

6.1.4 Улсын чанартай хатуу хучилттай авто зам, замын байгууламжийн дагуу олон улсын стандартад нийцсэн авто үйлчилгээний түр буудаллах цогцолбор байгуулна. (Цэнхэрмандал, Батноров, Норовлин, Баянхутаг)

6.1.5 Бүсчилсэн байдлаар мах хөргөлтийн агуулах зоорь (Жаргалтхаан, Бэрх, Бор-Өндөр, Хэрлэн), сумдад малын түүхий эд боловсруулах үйлдвэр байгуулна.

6.1.6 Хэнтий аймгийн олон улсын нисэх буудлыг барьж дуусгана.

6.1.7 Байгалийн үзэсгэлэнт, түүхэн дурсгалт газруудыг түшиглэн аялал жуулчлалын цахимжсан, хүртээмжтэй, найдвартай үйлчилгээг нэвтрүүлнэ. (Батширээт, Биндэр, Баян-Адрага, Дадал сум, Хөх нуур, Аварга тосон, Гүрэмийн нуур орчмын амралтын газар, гэр буудал, хоолны газрын мэдээллийн сүлжээ)

## ДОЛОО. ИРГЭНДЭЭ ЭЭЛТЭЙ МОНГОЛ

### 7.1 ИРГЭНДЭЭ ЭЭЛТЭЙ ТӨРИЙН БОДЛОГО

7.1.1 Иргэдийн бодитой, үнэн зөв, тэнцвэртэй мэдээлэл авах, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг ханган ажиллана.

7.1.2 Төрийн тендер, худалдан авах ажиллагаанд иргэд хяналт тавих боломжийг бүрдүүлж, ил тод, нээлттэй байна.

7.1.3 Хүн амыг эрүүл, аюулгүй хүнсээр хангах стандарт, шалгуур, дүрэм, журмыг мөрдөж, импортын хүнсний чанарын хяналт, шалгалт, лабораторийн шинжилгээний чадавхийг нэмэгдүүлнэ.

7.1.4 Хууль сурталчлах, таниулах ажлын чанарыг дээшлүүлж, олон нийтэд хууль зүйн мэдээллийг шуурхай, үр дүнтэй хүргэх нэг цэгийн үйлчилгээг бий болгоно.

7.1.5 Хүн амын хүнсний аюулгүй байдлын бие даасан байдлыг хангах зорилтыг хэрэгжүүлж, монгол хүнд эрүүл хоол, хүнс хэрэглэх дадлыг төлөвшүүлэн эрүүл, шимт тэжээллэг хоол, хүнсний хангамж, хүртээмжийг нэмэгдүүлнэ.

### 7.2 ЧАДВАРЛАГ ТӨРИЙН АЛБА

7.2.1 Төрийн үйлчилгээнд хувийн хэвшил, иргэний оролцоот үнэлгээ, хариуцлагын тогтолцоог нэвтрүүлнэ.

7.2.2 Орон нутгийн өмчийн аж ахуйн нэгжүүдэд сайн засаглалын орчин үеийн тогтолцоог нэвтрүүлж, цалин урамшууллын тогтолцоог стандартжуулна.

7.2.3 Орон нутгийн захиргааны байгууллагуудын үйл ажиллагааны давхардлыг арилгах, нэгтгэх замаар бүтэц, зохион байгуулалтыг оновчтой, цомхон болгоно.



7.2.4 Төрийн байгууллага, удирдах албан тушаалтан жил бүр ажлын тайлангийн сонсголоо иргэдэд нээлттэй, ил тод хийх ажлыг тогтмолжуулна.

7.2.5 Төрийн албаны мерит зарчмыг хадгална.

### 7.3 ЦАХИМ ТӨРИЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭ

7.3.1 Иргэд, аж ахуйн нэгжийн төрөөс авах үйлчилгээг бүрэн цахим хэлбэрт шилжүүлнэ.

7.3.2 Цахим өргөдөл, гомдлын "7056-3111" төвийн үйл ажиллагааг сэргээж, сайжруулна.

7.3.3 Төрийн байгууллагад байгаа мэдээллийг иргэн, аж ахуйн нэгжээс шаарддаг байдлыг бүрэн халж, иргэд нэг удаа бүртгүүлээд төрийн цахим үйлчилгээг шуурхай авдаг болно.

7.3.4 Мэдээллийн технологи, харилцаа холбооны хамрах хүрээг тэлж, орон нутагт өндөр хурдны интернэтийн сүлжээг хүртээмжтэй болгож, төрийн үйлчилгээг цаг алдалгүй шуурхай авах боломж бүрдүүлнэ.

## НАЙМ. ШУДАРГА МОНГОЛ

### 8.1 ХУУЛЬ БА ШУДАРГА ЁС

#### 8.1.1 Иргэний шударга ёс

8.1.1.2 Төрийн зарим чиг үүргийг иргэний нийгэм, мэргэжлийн холбоодод шилжүүлж, тэдгээрийн чадавхийг дээшлүүлэх, зах зээлийн стандартыг тогтоох, хянах эрхийг олгоно.

8.1.1.3 "Төрийн үйл ажиллагаа, төсвийн зарцуулалт, төрийн өмчит аж ахуйн нэгжүүдэд тавих иргэний болон хөндлөнгийн хяналтыг нэмэгдүүлнэ."

8.1.1.5 Иргэд сайн дураар эрхээ шаардах жагсаал, цуглаан хийхэд зөвшөөрөл авдаг байдлыг халж, урьдчилан мэдэгдсэнээр жагсаал, цуглаан хийх эрхийг нээлттэй болгоно.

8.1.1.7 Иргэдийн өргөдөл, гомдлыг хууль зүйн үндэслэлгүй хүлээн авахаас татгалзах, шийдвэрлэхгүй хугацаа хэтрүүлсэн төрийн албан тушаалтанд тодорхой хариуцлага хүлээлгэдэг болгоно.

#### 8.1.2 Нийтийн шударга ёс

8.1.2.1 Авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг, хууль бус шийдвэрийн улмаас учирсан хохирлыг барагдуулах механизмыг сайжруулна.

8.1.2.2 Авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн эсрэг шүгэл үлээгчдийг хамгаалах, дэмжих хууль зүйн орчинтой болгоно.

8.1.2.3 Төрийн байгууллага, албан тушаалтны "ажил хэргийн нэр хүнд" хэмээх хуулийн томъёоллыг залруулж, төрийн албаны нээлттэй, шилэн байдлыг хуульчилна.

8.1.2.4 "Газрын төлөвлөлт, олголтын орчинд реформ хийж, газар олгох, ашиглах, эзэмших, өмчлөх үйл ажиллагааг ил тод болгоно."

## ЕС. ДЭЛХИЙН МОНГОЛ

### 9.1 ГАДААД ХАРИЛЦАА

9.1.1 Хоёр хөршийн ижил түвшингийн засаг захиргааны нэгжтэй найрсаг, тэнцвэртэй харилцаж, өөрийн үндэсний эрх ашигт нийцсэн өргөн хүрээтэй хамтын ажиллагааг хөгжүүлнэ.

9.1.2 Гуравдагч хөршийн ижил түвшингийн засаг захиргааны нэгжтэй бүх талын харилцаа, хамтын ажиллагааг түлхүү хөгжүүлэх чиглэлийг баримтална.

### 9.2 ОНЦГОЙ БАЙДАЛ

9.2.1 Онцгой байдлын салбарт гарч буй алдааны үндэс болсон холимог тогтолцооны гажуудлыг засаж, иргэнээ хамгаалах зорилгоор Иргэний аюулгүй байдлын төрийн нэгжийг шинээр байгуулан түргэн тусламж, галын дуудлага, аваар осол, халдварт өвчин, гамшигийн үеийн удирдлагыг нэгтгэнэ.

### 9.3 АМЬД БАЙГАЛЬ

9.3.1 Усны нөөцийн хомсдолоос сэргийлж, гадаргын усыг хуримтлуулан хэрэгцээг хүртээмжтэй хангах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

9.3.2 Усны хэрэглээг бүрэн тоолууржуулж, ус ашиглалтын үр ашиг, хэмнэлтийг сайжруулна.

9.3.3 Аймаг, сумын төв, суурин газрын ус хангамжийн эх үүсвэрийн эрүүл ахуйн бүсийн дэглэмийг мөрдүүлж газар чөлөөлөх, усны нөөц бохирдох, хомсдохоос сэргийлэх ажлыг сайжруулна.

9.3.4 Ус хангамжийн эх үүсвэрийн барилга байгууламжийг өргөтгөх, шаардлага хангасан ундны усаар хангагдсан хүн амын тоог нэмэгдүүлнэ.

9.3.5 Хог хаягдлыг бууруулах, эдийн засгийн эргэлтэд оруулахад чиглэсэн эко төлбөрийг бий болгоно.

9.3.6 Олон талт байгаль хамгааллын менежмент, техник технологийн хөгжлийг нэвтрүүлж, тусгай хамгаалалттай газар нутгийн менежментийн үр ашигтай байдлыг сайжруулна.

9.3.7 Эко систем, биологийн олон янз байдалд сөргөөр нөлөөлж байгаа аж ахуй эрхлэлтэд олгодог татаасыг бууруулж, эко системийн үйлчилгээг тэтгэсэн, хамгааллын үйл ажиллагааг дэмжинэ.

9.3.8 Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн нөөц, даацад тулгуурласан эко аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ.

9.3.9 Эвдрэл, доройтолд орсон газрыг нөхөн сэргээх ашиглагчийн хариуцлагыг өндөржүүлж, аж ахуйн зориулалтаар дахин ашиглах боломжтой болгон эргэлтэд оруулна.

9.3.10 Ашиглалтад өртөмтгий амьтан, ургамлыг зориудаар өсгөн үржүүлэх, тарималжуулах, ойн агропарк байгуулах замаар ашиглалтын нөөцийг бүсчлэн бий болгож, байгалийн нөөцийн тэнцвэрт байдлыг хадгална.

9.3.11 Газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөө, байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөгөөр дамжуулан газрыг зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх бодлогыг хэрэгжүүлнэ.



9.3.12 Хог хаягдлын төвлөрсөн цэгийн стандартын ландфиллын байгууламж, аюултай хог хаягдлыг түр хадгалах, устгах зориулалтын байгууламжийг үе шаттайгаар байгуулна.

9.3.13 Ойжуулах, ойг цэвэрлэх, нөхөн сэргээх асуудлыг цогцоор нь шийдвэрлэж, шинэ арга аргачлал, технологи нэвтрүүлнэ.

9.3.14 Ойг нөхөн сэргээх, ойжуулах, байгалийн сэргэн ургалтыг дэмжих, ойн хамгаалалалтын зурвас байгуулах арга хэмжээг нэмэгдүүлнэ.

9.3.15 Эко системийн тэнцвэрт байдлыг хадгалах, ой, рашаан, булагийг хамгаалах чиглэлээр өөрийн хөрөнгөөр нөхөн сэргээсэн иргэн, аж ахуйн нэгжид төрөөс урамшуулал олгох эрх зүйн орчныг бүрдүүлнэ.

9.3.16 Ой болон бэлчээрт хөнөөл учруулж буй шавж, мэрэгч амьтадтай байгальд ээлтэй аргаар тэмцэж, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлнэ.

9.3.17 Цөлжилтөд хүчтэй өртсөн сумын нутагт газрын доройтлыг бууруулах, нөхөн сэргээх, арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

9.3.18 Иргэдийн хашаа, гудамж, хаваржаа, өвөлжөөндөө мод тарих санаачилгыг дэмжиж, бүртгэлийг цахимжуулна.

9.3.19 Гадаргын усгүй нутагт үерийн усыг тогтоон барих далан, шингээх худаг, нэвчүүлэх хөв, цөөрөм байгуулах замаар усны нөөц баялгийг арвижуулах, нөхөн сэргээх ажлыг дэмжинэ.

